

Artikel

Kunst en zorg in de praktijk

Werken aan een collectieve ervaring

Stressreductie door kunst, een prikkelarme openstelling, monitoring van overuren, aandacht voor duurzaamheid... Culturele instellingen geven op verschillende manieren invulling aan hun zorgtaak in de samenleving. Voor publiek, medewerkers én makers. Drie leidinggevenden vertellen hoe zij 'care' binnen hun organisaties vormgeven.

Kunst maakt gelukkig: regelmatig cultuurbezoek kan leiden tot minder stress en een betere mentale gezondheid (Wang et al. 2020). Dat is het uitgangspunt van de samenwerking die het Groninger Museum heeft met het UMCG. 'Arts Edwina Doting kwam een paar jaar geleden bij ons met de vraag of we konden samenwerken', zegt Esther Moesker, zakelijk directeur van het museum. Het doel: de werkdruk en stress onder artsen in opleiding verminderen door kunst. Vorig jaar deed het museum een pilot, waarbij dermatologen goed leerden kijken naar kunst. 'Dat bleek heel waardevol voor hun werk: als je beter kunt kijken, kun je ook beter een diagnose stellen.' Momenteel ontwikkelt het museum een programma voor stressreductie van chirurgen in opleiding. Ook voor andere specifieke doelgroepen vervult het museum een verzorgende rol. 'Zo hebben we een prikkelarme openstelling, voor mensen die bijvoorbeeld vanwege autisme of niet-aangeboren hersenletsel erg gevoelig zijn voor prikkels', zegt Moesker. 'We zetten het geluid in de tentoonstellingszalen uit, dimmen de lichten en laten een beperkt aantal bezoekers toe, zodat het rustig is. Kunst mag schuren, maar we

Kim van der Meulen

proberen altijd programma's te ontwikkelen waarbij mensen zich in ons museum zo prettig mogelijk voelen.' In samenwerking met partners vanuit gemeente, provincie en het sociale domein ontwikkelt het museum nu een project om eenzame mensen in aanraking te brengen met kunst – en met anderen. 'We gaan met een busje verschillende Groningse wijken en de provincie in om mensen op te halen die het lastig vinden om de deur uit te gaan', vertelt Ellis Hendriksen, Hoofd Participatie & Educatie van het Groninger Museum. 'Vaak zijn dat mensen die wat vereenzaamd zijn en niet zo makkelijk deelnemen aan activiteiten. In het museum krijgen ze koffie met iets lekkers erbij en een rondleiding. En ze gaan het atelier in om een kunstwerk te maken, terwijl ze ongedwongen met elkaar in gesprek gaan.' Ook voor blinden en slechtzienden is een programma in de maak.

Verleiden

De museumprojecten zijn ook bedoeld om de instelling meer bekendheid te geven en daarmee voor bezoekers van de toekomst te zorgen. 'Als we iets van de coronaperiode hebben geleerd, is het wel dat je een museum niet meer op de oude manier kunt runnen', zegt Moesker. 'Je kunt niet alleen een museum zijn op de plek waar je gebouw staat; mensen moeten je ook daarbuiten tegenkomen. Je moet er dus op uit om ze te verleiden langs te komen. We gaan bijvoorbeeld Groningse wijken in om families te ontmoeten en projecten in die wijken te organiseren.' Educatie is ook een vorm van zorg, vindt Hendriksen: 'Als je jong ervaart wat kunst met je kan doen, heb je daar je hele leven profijt van. Kunst kan je nieuwe perspectieven bieden op dingen die in je eigen leven of omgeving gebeuren.' Tijdens een heuse Kinderbiënnale worden jonge bezoekers gekoppeld aan kunstenaars: ze stellen samen een tentoonstelling samen. Zo worden kinderen direct betrokken bij kunst, vaak ook nog vanuit een maatschappelijk thema. Dat van de eerstvolgende editie is 'A Better Place': hoe maken we de wereld tot een betere plek? Ook in interactieve educatieprogramma's voor basis- en

middelbare scholen komt de verbinding tussen kunst en maatschappij vaak terug. Die gaan bijvoorbeeld over kleur, een specifieke tentoonstelling of het Groningse kunstenaarscollectief De Ploeg, maar ook over de rol van vrouwen in de kunst of over het slavernijverleden. 'En we hebben de Queertour, naar aanleiding van onze tentoonstelling over Gianni Versace', zegt Moesker. 'Daarbij staat een queer- en inclusief perspectief op identiteit centraal.' Een breed perspectief op de wereld bieden en uitnodigen tot meningsvorming over actuele onderwerpen: ook dat hoort volgens het museum bij de zorg voor publiek.

Esther Moesker.
Fotografie:
Christopher Smith

Goede samenwerking

Culturele instellingen dragen ook zorg voor het welzijn van makers en medewerkers. Dat begint bij een fatsoenlijke vergoeding, maar daar houdt het niet bij op. Toneelgroep Maastricht biedt acteurs en actrices zelfs tijdelijke appartementen aan. 'We werken veel met freelancers, die doorgaans in de randstad wonen', zegt Michel Sluysmans, samen met Servé Hermans artistiek leider van het gezelschap. 'Het repetitieproces duurt acht weken, gevolgd door een tournee van drie, vier maanden. Daarom hebben we expliciet afgesproken: we moeten voor een aangenaam verblijfsklimaat zorgen.' Toen Sluysmans in →

2015 in zijn huidige functie begon, liet hij alle appartementen in bezit van Toneelgroep Maastricht grondig opknappen. 'Ik vind het belangrijk dat mensen hier graag werken.' Dat uit zich ook op meer zorgzame manieren. Als een acteur bijvoorbeeld rugpijn heeft, zorgt Toneelgroep Maastricht voor een fysiotherapeut. Speelt er privé iets wat aandacht vraagt – een ziek familielid, bijvoorbeeld – dan wordt vervanging gezocht, zodat de medewerker in kwestie tijd met familie kan doorbrengen. Iedereen die overuren maakt, zoals in drukke premièretijden, wordt gestimuleerd die tijd zo snel mogelijk te compenseren. 'Als werknemers lange tijd overuren opsparen, wordt dat uiteindelijk nadelig voor een werkgever', zegt Sluysmans. 'Maar we stimuleren die compensatie ook ter bescherming van de werknemer. Als je veel overuren maakt, moet je tijd bijtanken. We hebben niet voor niets een cao; mensen moeten zich niet over de kop werken. Het monitoren van overuren hoort ook bij de zorgtaak van een werkgever.' Die zorgtaak zit tevens in kleine dingen. 'Alle spelers krijgen op de helft van de tournee een bos bloemen en na afloop een fotoboekje ter herinnering aan de voorstelling. Zo worden successen samen gevierd en gedeeld, en spreken we respect uit naar de mensen die elke avond op de vloer staan.'

Goed zorgen voor medewerkers betekent ook een veilige, prettige werkomgeving bieden. Dat begint bij Toneelgroep Maastricht bij de casting. Sluysmans cast voor elke productie als eerste de hoofdrolspeler, die hij vraagt met wie die prettig samenwerkt. Op basis daarvan stelt hij de groep samen. 'Als je zo lang samen speelt, is het belangrijk dat je een tijdelijke familie vormt', verklaart hij. 'Er moet geen animositeit zijn. Die kan altijd ontstaan, maar de kans daarop is kleiner als je een groep samenstelt van warmbloedige, genereuze, sociale mensen die zich fijn voelen bij elkaar.' Tegelijkertijd krijgen onbekende en beginnende acteurs ook een kans, benadrukt Sluysmans: 'Ook daar is behoefte aan. Gemiddeld werk ik bij iedere productie met minstens 50 procent acteurs en actrices met wie ik nooit eerder werkte.'

Iedere speler krijgt en ondertekent bij het contract een uitvoerige werkcode. Hierin is vastgelegd wat Toneelgroep Maastricht verstaat onder gewenst en ongewenst gedrag – en wat

Michel Sluysmans.
Fotografie:
Marie CecileThijs

medewerkers moeten doen als ze met dat laatste te maken krijgen. Tijdens de eerste bijeenkomst van elk nieuw project licht Sluysmans de code mondeling toe. 'We hebben een externe vertrouwenspersoon die iedereen kan consulteren, zodat iedereen zich kan uitspreken als dat nodig is', zegt hij. Een veilige werkomgeving en een goede sfeer zijn belang-

rijke voorwaarden voor werkplezier, dat komt niet alleen de acteurs ten goede, maar ook de voorstelling, en het gezelschap. 'Als werkgever wil je natuurlijk ook dat spelers zich ambassadeur gaan voelen voor je gezelschap, en dat ze in de toekomst nog eens terugkomen voor een mooi project. We zijn afhankelijk van getalenteerde mensen, die maar net bereid moeten zijn om een paar maanden naar Maastricht te komen.' En mede door die mensen is theater zo'n verbindend medium, betoogt Sluysmans. 'We zijn ons er voortdurend van bewust dat we theater maken voor mensen die behoefte hebben aan een collectieve ervaring, in een wereld waarin veel mensen zich eenzaam voelen en de ene crisis over de andere buitelt. Tussen acht en tien uur 's avonds zie je figuren op het toneel waarin je jezelf kunt herkennen, om wie je kunt lachen, die niet eenduidig goed of fout zijn en die met dezelfde problemen kampen als jij of je burens. Dat biedt troost.'

Wayne Modest.
Fotografie:
Ilvy Njikiktjien

Toekomstdenken

Voor Wayne Modest, inhoudelijk directeur van het Nationaal Museum van Wereldculturen, hangt het begrip 'care' nauw samen met duurzaamheid en maatschappelijke betrokkenheid. In 2019 was hij een van de initiatiefnemers van het vierjarige project *Taking Care*, dat onderzocht hoe etnografische musea zorgzame organisaties kunnen worden. 'We onderzochten de onbenutte potentie van etnografische en wereldculturenmusea om kritisch na te denken over de planetaire crisis', zegt hij. Oftewel: de problemen die klimaatverandering, een afnemende biodiversiteit en

chemische vervuiling met zich meebrengen. ‘We zijn ons ervan bewust dat wij mensen dit probleem hebben gecreëerd, maar erkennen onze bijdrage aan de instandhouding daarvan niet vaak. We houden niet genoeg rekening met koloniaal expansionisme en met de ongelijke verdeling van kwetsbaarheid die veroorzaakt zijn door deze crises. Die hebben gevolgen voor de meest kwetsbaren, inclusief inheemse en andere raciale groepen over de hele wereld.’ Om een toekomstbestendige wereld te creëren waarin iedereen bestaansrecht heeft, moeten we naar de meest kwetsbare mensen in de samenleving luisteren, vindt Modest. Musea van wereldculturen moeten dekoloniseren, zegt hij. Ze moeten niet alleen fungeren als plekken waar erfgoedobjecten worden bewaard voor de eeuwigheid, maar moeten actieve deelnemers zijn aan het creëren van een zorgzame toekomst voor de groepen waar hun objecten vandaan komen. ‘Als teruggave van een object beter is voor de gemeenschap, is dat belangrijker dan dat wij dat object in Europa behouden.’

Etnografische en wereldculturenmusea zouden ontmoetingsruimtes moeten worden, zegt Modest, met ruimte voor kennisoverdracht en diversiteit. Ruimtes die bezoekers laten nadenken over hun plek in en toekomst van de wereld. Door vragen te stellen als: welke impact heeft ons recht op water bijvoorbeeld op andere werelddelen? Hoe leven we, en kan dat duurzamer? Als voorbeeld noemt Modest de tentoonstelling *Plastic Crush*, onlangs te zien in het Tropenmuseum, een van de vier musea die onder het Nationaal Museum van Wereldculturen valt. Die gaat niet alleen over de oorzaken van plasticvervuiling of de problemen die dit veroorzaakt, maar stelt vooral de vraag: hoe kunnen we samenleven met plastic? Bij zulke vraagstukken spelen kunstenaars een belangrijke rol, zegt Modest. ‘Zij kunnen ons helpen ons een andere wereld voor te stellen. Bij zorg voor de planeet in een museumcontext wordt vaak aan natuurhistorische musea gedacht, maar het is ook de rol van cultuurhistorische musea om daar vragen over te stellen.’

Daarmee wil Modest niet impliceren dat hij de waarheid in pacht heeft, ook niet nu *Taking Care* is afgerond. ‘We zijn pas net begonnen met dit vraagstuk. De koloniale infrastructuur

van musea is gebouwd in vier of vijf eeuwen, dus die verandering vraagt tijd en toewijding. We vertellen anderen dus niet hoe het moet, maar we proberen wel alles wat we geleerd hebben te implementeren. Zo bespreken we nu binnen de organisatie hoe we omgaan met voorouderlijke overblijfselen in de collectie, en wat het betekent als die belangrijker zijn voor de gemeenschap dan voor ons.’ Maar de lessen zitten ook in kleine dingen. Zo probeert Modest niet het binaire ‘dames en heren’ te gebruiken als hij ergens spreekt. ‘Dat is ook een vorm van zorg, want met die paar woorden sluit je zoveel mensen uit,’ zegt hij. ‘Telkens vraag ik mezelf weer: hoe kan ik dit beter doen?’ Wat het project ook duidelijk heeft gemaakt, is dat er geen scheiding is tussen kolonialisme en klimaat, of tussen cultuur en maatschappij. ‘We zien het vaak als gescheiden werelden, maar zo werkt onze wereld niet. Als je een toekomstbestendige, zorgzame wereld wil, moet je antiracistisch en antiseksistisch zijn. Een museum kan een plek zijn om te genieten en inspiratie te krijgen, maar voor mij is het ook een instelling die actief deelneemt aan het vormgeven van een toekomst zoals wij die willen. Een plek voor kritische reflectie op wie je bent, ook in relatie tot anderen. Elke keer als je ons museum uit loopt, moet je de wereld een klein beetje beter begrijpen.’ •

Literatuur

Wang, S., H.W. Mak en D. Fancourt (2020)

‘Arts, mental distress, mental health functioning & life satisfaction: fixed-effects analyses of a nationally-representative panel study’.

In: *BMC public health*, 20, nr. 208.

Kim van der Meulen

is freelance journalist voor onder meer *Het Parool*, het *Financieele Dagblad* en *Boekman*. Ze schrijft over media, cultuur, geld en werk. Fotografie: Annelien Nijland